

Antoni SIMON I TARRÉS

Llengua i política a la Catalunya del segle XVII.

Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)

Catarroja: Editorial Afers («Recerca i pensament» 82), 2016.

«Quien ejercita solamente las armas y no el ingenio y la lengua para unir el dominio, bien poco puede durar». D'aquesta afirmació tan categòrica del pensador i poeta italià Tomasso Campanella (1601) se serveix l'historiador Antoni Simon i Tarrés per obrir i orientar-nos en la lectura del seu darrer llibre, *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)*. Publicat per l'editorial Afers en la col·lecció «Recerca i pensament», el volum se centra en un dels aspectes més interessants i envitricollats de la societat i la cultura catalanes de la primera modernitat: la relació dialèctica entre política i llengua a la Catalunya del segle XVII, en un moment històric en què la vinculació entre el poder polític i la cultura (en la seva àmplia amalgama de manifestacions) va resultar-hi decisiva.

Tal com Simon explora, en el conegut context de creació i reforçament de les incipients estructures estatals que singularitza els segles XVI i XVII i, concretament, amb la gestació de l'estat espanyol modern, a Catalunya el català (o la llengua en un sentit abstracte) va ser objecte d'amplis debats i discursos teòrics, no només com a instrument de comunicació col·lectiva, sinó també com a arma rellevantment política i cultural. De fet, la idea essencial de què parteix el llibre és que «La 'llengua' [...] no podia ser una qüestió políticament neutra, ja que com sabien i repetien els teòrics i els homes d'estat dels segles XVI i XVII [...] era –juntament amb la religió i la monarquia (o, més en general, les institucions)– un element clau per a la cohesió dels pobles» (p. 12). No debades, el llibre vol aprofundir especialment en les dècades al voltant de la Guerra dels Segadors, en un moment àlgid dels conflictes entre les tendències absolutistes de l'estat hispànic i la formació històrica catalana, que comptava amb elements simbòlics determinants per a la construcció d'una identitat –o, si es vol, protoidentitat– nacional catalana. I la llengua, en aquest context, irremeiablement, va acabar esdevenint-hi una «qüestió d'estat».

Els interessos força variats i la sòlida formació de Simon l'han dut, al llarg d'una dilatada carrera, a endinsar-se en l'estudi dels aspectes que configuren transversalment el pensament cultural i polític català de l'època moderna tot interrelacionant àmbits tan dispars com fronterers –com el lingüístic, el memorialístic, el demogràfic, el militar i el sociopolític– amb obres fonamentals com *Els orígens ideològics de la Revolució Catalana de 1640* (1999), *Construccions polítiques i identitats nacionals. Catalunya i els orígens de l'estat modern espanyol* (2005) o *Pau Claris, líder d'una classe revolucionària* (2008). De fet, una altra de les seves obres recents, *La Bíblia*

en el pensament polític català i hispànic de l'època de la raó d'estat, acabada de sortir també de les premses (2016), complementa el llibre que aquí ressenye en la mesura que analitza la Bíblia com a font inspiradora de models i discursos polítics catalans i hispànics a la primera modernitat.

De nou, en el llibre *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII* Simon ens brinda generosament als historiadors i filòlegs de l'edat moderna, i al públic especialitzat i general encuriolit, un llibre valuosíssim per conèixer i copsar millor un dels períodes més fascinants de la nostra història; un període que –deixeu-me dir també–, fins fa unes dècades, havia estat força negligit a causa de les connotacions pejoratives que el discurs historiogràfic tradicional li havia aplicat. De fet, el mateix Simon s'hi refereix al llibre, en la primera part, quan proporciona un breu balanç historiogràfic sobre la «batalla de les llengües» i recupera la connexió feta pel catalanisme polític del Vuitcents entre la «decadència nacional política dels segles XV-XVIII i el retrocés de la llengua catalana», en vincular nació catalana, situació política i llengua (p. 20). Aquesta visió del període, amb connotacions polítiques des d'una perspectiva lingüísticopatriòtica difosa també per la historiografia literària catalana, va contribuir a la creació d'uns pressupòsits esteticoliteraris rutinàriament aplicats a l'estudi de la producció literària catalana moderna: segons aquesta, les etiquetes «Els segles foscos» o «La Decadència» serien aplicades a la literatura catalana dels segles XVI-XVIII no tant per una suposada desaparició de la producció literària –que òbviament no va tenir lloc de la manera en què s'havia afirmat– com per la castellanització del català literari, que ara sabem que s'ha d'entendre com a imitació d'un model de prestigi i no com una subordinació. En aquest aspecte, per bé que l'autor explicita que en el seu estudi s'ha desmarcat de l'enfocament dels historiadors de la literatura i dels filòlegs (que se centren en els comportaments lingüístics) per cenyir-se a la perspectiva política (concretament, aborda les «directrius, les accions i els instruments que, encara que no tinguessin pròpiament una naturalesa lingüística, acabaren tenint repercussions en el terreny de la llengua», p. 12), el seu treball s'hauria pogut enriquir amb les reflexions d'alguns dels més recents estudis publicats des de l'àmbit de la literatura i/o de la història de la cultura que han aportat novetats interpretatives al tema lingüístic a l'època moderna, especialment pel que fa a la valoració de l'ús de les llengües literàries en la producció catalana, el tractament de la versalitat o hibridació lingüística com a marca retòrica o la visió interpretativa renovada de la presència de certs castellanismes i cultismes en la literatura catalana. Una mostra excel·lent d'aquests treballs la representa, per exemple, el volum *El plurilingüisme en la literatura catalana*, d'Albert Rossich i Jordi Cornellà (2014), o l'estudi aprofundit de F. Feliu «La llengua literària», publicat al volum *Llengua i literatura*, de la ja consolidada col·lecció «Barcelona. 1700» (2011).

Dit això, l'obra de Simon presenta una divisió en dues parts, que es justifica per les intencions de l'historiador de proporcionar, prèviament, un *background* històric i historiogràfic. Així, la primera part del llibre (p. 15-85) posa en relació els conceptes i elements culturals i polítics bàsics en la creació de la identitat nacional, així com els debats historiogràfics generats; un tema que, confessa l'autor mateix, «resulta complex i no poques vegades relliscós [...] perquè les categories a les quals es refereix

(nació, estat, identitat, llengua...) no tan sols han estat objecte de frondoses controvèrsies conceptuals, sinó que a més l'aplicació d'aquests conceptes a uns contextos temporals regits per cultures polítiques, escales de valors i fonaments epistemològics distints dels actuals pot fàcilment conduir tant a fal·làcies presentistes com a falses seguretats derivades de dogmatismes ideològics» (p. 15-16), sense oblidar la diversitat d'enfocaments i interpretacions des de disciplines diverses. Amb això, en aquesta part, Simon presenta les línies interpretatives aportades des del camp històric sobre la valoració de la llengua com a instrument identitari i com a factor politoconacional durant l'Antic Règim i resumeix la divergència dels paradigmes interpretatius, i algunes de les polèmiques desfermades des dels camps històric, filològic i sociolingüístic, a causa de les visions discrepans que ha suscitat el concepte de *nació* i la seva interrelació amb llengua i poder.

En aquest maremànum de visions interpretatives, el catedràtic d'història moderna de la Universitat Autònoma de Barcelona vol aportar la seva contribució al debat sobre la castellanització lingüística de la Catalunya moderna i demostrar les repercussions que el procés de creació de l'estat modern espanyol hi va tenir en el camp lingüístic. Concretament, Simon ha centrat l'interès de les seves perquisicions a veure com en la constitució del «primitiu projecte nacional espanyol» la intel·ligència castellana, amb el suport d'una jerarquia eclesiàstica castellanitzada, va maldar per cohesionar lingüísticament l'incipient estat sobre la base d'un centre polític castellanitzat, i com una sèrie d'accions polítiques i discursos convergents van repercutir en el «nou paper» que assumirien les llengües peninsulars, sobretot després de 1652. Per fer-ho, l'historiador ofereix reflexions crítiques oportunes a partir d'una varietat de fonts i documentació d'arxius diversos (vegeu p. 155-156) centrant-se especialment en tres àmbits delimitats: d'una banda, analitza els discursos polítics dels principals «teòrics i homes d'estat dels segles XVI i XVII» hispànics: Juan Mariana, Gregorio López Madera, Pedro de Valencia... D'altra banda, explora la influència dels discursos de l'estament eclesiàstic en la polèmica de la llengua de la predicació, convertida en matèria d'interès polític especialment arran de 1640, en la mesura que els sermons, poderosament propagandístics, es van consolidar com a arma d'adoctrinament. I, finalment, aborda la repercussió de les guerres i l'ocupació militar en la introducció massiva a Catalunya del castellà, que en una situació de superioritat, domini o intimidació esdevindria llengua «oficial» de contacte entre els exèrcits i les classes dominants i la població autòctona; un tema que rarament havia estat tractat per l'àmplia bibliografia que ha explorat la història de les guerres des de la seva faceta econòmica, social i política. Fet i fet, aquesta amplitud de fonts i les noves interpretacions i anàlisis a què l'historiador les sotmet converteixen el volum que tenim entre mans en lectura imprescindible per entendre, entre altres qüestions, la complexitat de l'encaix de Catalunya en l'estat espanyol modern ideat en el camp teòric com a hegemoníicament castellà.

L'estudi que trobem a la segona part del llibre (p. 87-154), centrat a desengranar i contextualitzar les idees lingüístiques i polítiques de l'obra d'Alexandre Ros i Gomar (Lleida 1598 - Madrid 1656) permeten a Simon exemplificar les seves refle-

xions sobre política i llengua a partir d'un cas concret, idòniament seleccionat pel rellevant paper politicocultural i lingüístic a l'època. No podem oblidar que Ros, ingressat a la Companyia de Jesús i amb carrera eclesiàstica a Barcelona, Saragossa, Girona i Madrid, representa un dels personatges més polièdrics i interessants del període, protagonista d'algunes de les polèmiques politicolingüístiques al·ludides en la primera part del volum (va ser un ferm agent implicat en l'anomenada «batalla de les llengües» i en la «guerra de papers» a través d'un nombre significatiu d'obres aportades).

No podem deixar d'esmentar que en aquest llibre Simon ha ampliat la biografia del personatge transmesa per una bibliografia que no cessa de créixer (alguns dels estudis són recentíssims, vegeu, per exemple la rigorosa recerca d'Enric Querol a «Alexandre Ros. Política, llengua i literatura a la Catalunya barroca», 2016) centrant-se en aspectes de les seves obres principals, entre les quals, *Memorial en defensa de la llengua castellana para que se predique en ella en Cataluña* (1636) i *Cataluña Desengañada* (1646). Un dels punts més interessants de la recensió biogràfica del jesuïta que fa Simon és l'establiment del detall de les íntimes relacions de Ros amb les esferes de l'alt poder polític i cultural de l'època, que el van convertir en un personatge d'una màxima influència que irradià fins i tot a la cort reial. Com a conclusió, Simon situa el personatge en la línia d'un «regalisme moderat», partidari de la integració de Catalunya en el projecte supranacional espanyol, supeditat al poder reial i definit per la intel·ligència castellanocortesana contextualitzada en la primera part del volum.

Comptat i debatut, no costa gens de veure com, a propòsit de la figura d'aquest intel·lectual d'idees i fets, les perspectives d'anàlisi, els coneixements i les reflexions que Antoni Simon ens regala amb el seu llibre no només poden ser aprofitats per amants de l'època, sinó que tothom hi ha de saber entreveure lliçons interessants aplicades al context polític actual: això és, noves lectures del present que podem fer a partir d'un passat molt més pròxim del que ens imaginem. Des d'aquest punt de vista, el volum *Llengua i política a la Catalunya del segle XVII. Alexandre Ros i Gomar (1604-1656)* també representa un exercici ben interessant de memòria històrica. Així doncs, no puc deixar de recomanar-vos-en la lectura, amb la mirada àvida de dades.

Verònica Zaragoza Gómez
Universitat Oberta de Catalunya